

DAVID MARTIN:

Kyrkorna i tredje världen

Att evangeliska rörelser sprids snabbt i dagens Afrika och Latinamerika beror på att dessa väckelser gör människor självmedvetna och oberoende på ett sätt som varken socialismen eller etablerade samfund lyckats med, hävdar professor David Martin, och jämför med vad t ex pingstväckelsen betytt för att ge Sydstaternas svarta ny självkänsla. Talet om religiös "fundamentalism" och jämförelser med Islam är missvisande, då det här är en fredlig kulturrevolution av stor ekonomisk och mänsklig betydelse.

Under de senaste trettio åren har den religiösa världskartan drastiskt förändrats. I Väst har de etablerade, mer socialliberala samfundens medlemmar, medan konservativt präglade evangeliska kyrkor ökat. I världen som helhet har Kyrkornas Världsråds andel av den protestantiska kyrkligheten sjunkit, och en mindre stabil, lokalt färgad kristenhet har trätt fram, särskilt i Afrika och Latinamerika, en som också står likgiltig inför de frågor som upptar den västerländska teologins intelligentsia. I regel går omsvängningen i riktning mot en andeinspirerad pingstkyrklighet med dess tro på "gåvan" att hela och förnimma extas, liksom dess dragning mot helhet och helighet. I Sydafrika är 30 % av den svarta befolkningen påverkad av en kristendom med rötter i pingstkyrkan. I södra Nigeria och Sydkorea utvecklas i dag snabbt sådana rörelser, och något motsvarande är på väg i Filippinerna, Singapore, Kina och Karibien. Pingströrelsen går framåt även i Italien, Ungern, Rumänien och Ukraina.

Monopolet bryts sönder

Läget i Latinamerika har satt i gång alarmklockorna vid samtliga katolska episkopala konferenser och i själva Vatikanen. I över fyra århundraden innehade katolska kyrkan ett oanfäktat monopol i Latinamerika, och ändå har den där fått vidkännas sina största förluster sedan Nordeuropa förklarade sig oberoende av Rom i samband med reformationen. Katolicismen tävlar nu på en öppen marknad för religiösa åskådningar, där redan cirka 40 miljoner människor är anhängare av den evangeliska kristendomen, de flesta som pingstvännen. Om vi erinrar oss

*David Martin är professor em. vid London School of Economics och forskar om religiösa rörelser i tredje världen. Hans senaste bok är *Tongues of fire: The explosion of Protestantism in Latin America* (Blackwell, 1990).*

att de praktiserande katolikerna utgör ungefär 15 %, framgår det att katolicismen i många delar av Latinamerika är i minoritet bland de kristna. I Brasilien är en av sju medborgare evangelisk, i Chile en på fem, och bland Chiles fattiga visar sig enligt färskna undersökningar de evangeliska vara lika många som katolikerna. I Nicaragua ökade antalet evangeliska under sandinisternas tid från en på tjugo till en på fem, och detta just i de områden där de katolska basgemenskaperna var som starkast.

Länderna kring Anderna har visat mer motstånd, men i Colombia, Peru och Bolivia är omkring en person på tjugo evangelisk, och t ex quechua-folket i Ecuador har svängt påtagligt. De evangeliska kyrkorna har trätt in på scenen även i Colombia, och i Peru ingick de i den allians som förde president Fujimori till makten. I Mexico och Argentina gick den evangeliska framryckningen först trögt, för att under 1980-talet närma sig den internationella tendensen. I Guadalajara i Mexico styrs en hel stadsdel av anhängare till "Världens Ljus"-kyrkan, startad av en soldat under det mexikanska inbördeskriget och numera med en miljon medlemmar i landet. Mexico belyser även hur ojämnt de evangeliska kyrkorna slagit igenom. Totalt är andelen evangeliska 5-7 %, medan den i södern är över 15 %.

Hur skall vi då tolka sådana massiva omsvängningar? Främst handlar det om en världsomfattande kollaps för de ideologiska och religiösa monopolen. I den angloamerikanska världen bröt sådana monopol samman för flera hundra år sedan. Det som nu sker i Latinamerika kan jämföras med vad som drabbade den anglikanska kyrkan för två eller trehundra år

sedan. Det liknar också vad som skett med kommunisternas ideologiska monopol under tre korta år. Också den militanta inställning som märks inom Islam kan ses som ett försök att hindra eller rulla tillbaka denna separation mellan religionen och den sociala ordningen. Det är därför som det är så missvisande att se den evangeliska kristendomens och Islams utbredning som utslag för en och samma "fundamentalism". Islam söker nämligen återställa det religiösa monopolet medan den evangeliska väckelsen bryter sönder det.

Främst handlar det om en världsomfattande kollaps för de ideologiska och religiösa monopolen.

Att monopolet brister bör också ses som en långsiktig process varigenom religionen fragmentiseras och en "personlig" trosform uppstår för att löpa jämsides med och invävas i moderniseringen. Rötterna finns i pietismen, metodismen och de stora amerikanska väckelserörelserna. En tydlig tråd löper mellan metodismens "helighets"-tradition och pingströrelsens explosiva födelse bland fattiga, vita och svarta i Kansas och Los Angeles vid början av detta sekel. Samma religiositet tågar nu in i Latinamerika som följeslagare till kontinentens modernisering då den gamla ordningen förvandlas, snabbkommunikationer införs liksom ökad rörlighet och storstäder.

Kreativ desperation

Är det då riktigt att se den beskrivna förändringen så att Latinamerika nu invaderas av Nordamerika i vad som motsvarar

Latinamerikas tidigare ekonomiska underkastelse? Inte alls. Det är precis det misstag som spanskspråkiga kulturnationalister, katolska apologeter och västerländska mediamänniskor gör, de sistnämnda särskilt i TV-dokumentär form. Den marxistiske författaren Roger Lancaster har däremot helt rätt när han tolkar den nya pingstväckelsen som "kreativ desperation" framsprungen ur Latinamerikas särskilda villkor. Rörelsen är inte mer nordamerikansk än vad katolicismen är iberisk. För övrigt är såväl befattningshavare som finansiering mer utländsk i katolicismens fall än inom pingstväckelsen. De många missionärerna är ofta knutna till de små s k "trosmissioner" som bara svarar mot en liten del av den evangeliska rörelsen. Pingstväckelsen drivs på av ett personligt engagemang och via kontakter från latinamerikaner, inte genom någon kulturell imperialism, CIA eller ens genom TV:s religiösa program.

Den riktiga bakgrunden för Latinamerikas evangelism får man via det Tocqueville sagt om Nordamerikas andliga uppvaknande och den franske historikern Halévy om den evangeliska väckelsen och metodismen i Storbritannien. Den viktiga frågan är om det här kan röra sig om en underförstådd och fredlig kulturrevolution som banar väg förbi de ohjälpligt korrumperade, centraliserade och våldsamma politiska institutionerna i Latinamerika. Är pingstväckelsen och den evangeliska rörelsen allmänt ett sätt att andligt och personligt bryta vanmakten, genom att kalla människor vid deras namn och ge dem ett okränkbart socialt utrymme där de kan lära sig leva, organisera och uttrycka sig själva, och föra ett liv präglad av ömsesidig hjälp? De svarta i

USA:s sydstater gjorde något liknande genom att ansluta sig till en motsvarande tro, och deras andliga sånger och möten hjälpte dem att tala om, att de fanns där. Denna mobilisering tog generationer att klara av, och på sikt lade den grunden för den fredliga rörelsen för mänskliga rättigheter. Pingstväckelsen i Latinamerika och runt världen är den första fasen i en "bebådelse" och en social inläring, och dess effekter på sikt måste iakttas över flera generationer.

Kanske är det, som vissa samhällsvetare börjat inse, så att de katolska basgemenskaperna och de evangeliska grupperna i mycket överensstämmer, då bägge syftar till att nyttja sociala möjligheter. Båda utgör ett steg mot självbestämmande, och basgemenskaperna är trots allt mer inriktade på bön, gudstjänstfirande och social inläring än på politiskt handlande. Självfallet har basgemenskaperna utrustats med en politisk idé av de så kallade befrielsesteologerna, men den främsta uppgiften har ändå varit att förbättra villkoren lokalt. Dessa basgemenskaper har – precis som motsvarande samfund av pingstvännen – en majoritet av kvinnor. Den mest tydliga skillnaden mellan de båda rörelserna bland Latinamerikas fattiga är, att en befinner sig innanför och ytterst sett kontrolleras av den romersk-katolska kyrkan medan den andra utgör en dramatisk flykt från allt vad den gamla ordningen innebär. Det är denna skillnad som ger näring åt pingströrelsens symboliska känsla av att "kyrkan" står mot "världen", och inte är i världen. Samma motsats är verksam också i tungomålstalandets hänryckning bland dem som mött den stora förvandlingen, och i den synbara yttre disciplinen såsom det oklippta håret eller från-

varon av smycken eller kosmetika. Denna teologiska dualism mellan kyrkan och världen liksom mellan frälsningen och den andliga kraften utgör ett kodat budskap, som både talar om avståndstagande och förnyelse.

Till fördel för kvinnorna

Vad betyder då detta mer exakt för den kvinna som träder in i en evangelisk eller pingströrelsegrupp? Här gör man lätt misstag, särskilt om man ser det ur den angloamerikanska kvinnorörelsens synvinkel. Feminismen där handlar om att släppa ut kvinnan, medan det i Latinamerika handlar om att släppa in mannen på nytt. Den latinamerikanske man som återvänder till sin familj eller går in i en evangelisk kyrka kommer sannerligen från en värld där mannen är "överhuvud" och därför bör möta "respekt". Men han måste behålla denna "respekt" även i kyrkan, och detta betyder en total omvärdering av hans mål, vilket helt sker till kvinnans fördel. Antropologer har skildrat hur mannen därvid förkvinnligas och blir mera huslig, något som avläses i hur han talar i predikningar och i det dagliga livet. Macho-idealet att dricka och jaga kvinnor, vara aggressiv och rumla om, medan man lämnar ensamma kvinnor med barnfloccar efter sig överges nu eftertryckligt. Det betyder att det evangeliska samfundet blir en tillflykt för kvinnorna, som inte bara ger dem stödjande medsystrar utan hjälper dem att föra mannen tillbaka till familjen, eller hjälper dem att finna en ny man, mer villig att sköta ett hem och bistå med att disciplinera och uppfostra barnen. Det finns skildringar av kvinnor — mödrar, hustrur, ja, till och med döttrar —

som följer efter männen under en spärr-eld av böner tills dessa ger tappt och accepterar samfundets regler och särskilt kravet på ordhållighet.

Men inte nog med detta. Kvinnor liksom män får många chanser att vara sig själva och lära in nya roller i det sociala rum som de troende bildar. Få kvinnor blir präster, men "anden" får dem att tala och profetera. Fast männen organiserar är det ofta kvinnorna som profeterar. De kan likaväl finna sig själva genom att spela i en orkester, sjunga i kören eller gå med i olika grupper där man lär sig olika saker.

Islam söker återställa det religiösa monopolet medan den evangeliska väckelsen bryter sönder det.

Inom pingströrelsen får alla tillfälle att sjunga, att ge ut sitt innersta i extatisk samlad bön, och att berätta en personlig historia. Varje livsöde får oändlig betydelse genom denna berättelse om personlig omvändelse och om vad tron har givit en till själ, kropp och personligen på olika sätt. Nästan varje historia som tagits med i nya undersökningar rymmer något dramatiskt helbrägdagörande, exempel på andegåvor, en dröm eller vision som avslöjat vad försynen har i beredskap, och en "välsignelse" som lön för detta "arbete i Gud".

Pingströrelsens tro leder liksom den evangeliska tron i allmänhet till "gärningar" och skapar ett värde. Arbetet tillerkänns värde, och till och med de ofrånkomliga rutinerna får något gudomligt över sig. Det värde som själen har enligt kyrkan förbinds så med det värde som det vunna oberoendet i allmänhet får, såväl

ekonomiskt som politiskt. Evangeliska bekännare kommer ofta från nischer i arbetslivet som tillåter litet oberoende, till exempel snickeri, och de söker likaså ut sådana nischer åt sig, som att sköta en mindre affär, eller vara förman. För att klara arbetslöshet eller leta nya arbeten hjälper ofta "bröderna" varandra. Om det först är svårt att komma någonvart socialt, föder man ett hopp, och det gör det lättare att överleva till ett tillfälle ges. Den evangeliske gatuförsäljaren som söker få en fast plats på marknaden är rustad med hederlighet och tillit. Det är också hemhjälp eller säkerhetsvakten.

Ökad rörlighet

Den sociala rörligheten må vara långsam men den är verklig, och många berättar om hur en viss församling under loppet av en generation börjat visa tecken till blygsamt välstånd hos en del av dess medlemmar. Det finns på samma sätt en geografisk rörlighet. Att leta arbete och sprida läran går hand i hand. När folk hela tiden rör sig från landet till staden, från bergen till kusten, eller över landets gränser, rör sig också religionen genom lockelsens smitta. En man för hem sin nya övertygelse till "indian"-stammen från Mexico City, en kvinna för den till de karibiska öarna efter en tid som hemhjälp i New York. Omvändelser sker som en del av de snabba migrationsmönstren. Band kan t ex skapas mellan italienare i Italien, USA, Brasilien och Australien. Och när man flyttar i denna skala, vittrar de gamla röt-

terna. Vad som tedde sig djupt rotat hemma dukar under och förändras utomlands. Detta är ett skäl till att spansktalande i USA i stort antal gått över till den evangeliska tron. Pingstväckelsen är mindre en kyrka än en rörelse och den kompletterar dagens mer rörliga samhälle. Den rör sig med minibuss, lika mycket som per kassett, och en buss med den överraskande reklamen "Cristo Viene" (Kristus kommer) är en viktig bärare. Pingstbudskapet har alltid förts ut på detta sätt. Den största kyrkan i Brasilien t ex startades 1911 av en svensk som reste till Amerika och där fick en dröm, vari han uppmanades att ta en båt till en plats som började med "Para".

I vad mån innebär detta ett totalt uppbrott från det förflutna? Naturligtvis är det en oerhörd förändring att konkurrensen får chans att skapa en myriad av sociala sfärer där människor kan förvandla sig socialt och religiöst. Ändå finns det mycket som bildar en kontinuitet: t ex vad gäller antiklerikalismen i de katolska brödraskapen, eller vanan att anlita helande genom jungfru Maria och helgonen, eller genom de afrikanska eller inhemska indiska gudomligheterna. Det finns också samband med den katolska kyrkans moraliska läror i det att pingstväckelsen söker förverkliga vad katolikerna misslyckats med. När biskoparna i Chicago uttryckte sin oro över "moralisk anarki", var det som mest uppenbart delade deras oro inte praktiserande katoliker utan pingstvännerna. © Författaren